

**Ciltsdarba programma
Latvijā audzētiem staltbriežiem
2017. – 2027. gadam**

2017

Saturs

IEVADS	3
1. STALTBRIEŽU CILTSDARBA PROGRAMMAS MĒRĶI UN UZDEVUMI	4
2. PAVEIKTAIS IEPRIEKŠĒJĀ PERIODĀ	4
3. LATVIJAS TĪRAS POPULĀCIJAS STALTBRIEŽA RAKSTUROJUMS	6
4. VAISLAS STALTBRIEŽU IDENTIFIKĀCIJAS SISTĒMA	6
5. VAISLAS STALTBRIEŽU IZCELSMES REĢISTRĀCIJAS SISTĒMA	6
6. VAISLAS STALTBRIEŽU PĀRRAUDZĪBAS KĀRTĪBA	6
7. ĢENĒTISKĀS KVALITĀTES NOTEIKŠANA	8
8. CILTSDOKUMENTĀCIJAS IEVIEŠANA	12
9. VAISLINIEKU UN VAISLAS MATERIĀLA SERTIFICĒŠANAS METODIKA	13
10. MINIMĀLAIS VAISLAS STALTBRIEŽU SKAITS CILTSDARBA PROGRAMMAS ĪSTENOŠANAI	13
PIELIKUMI	14
MODIFICĒTA CIC METODIKA STALTBRIEŽU MESTO RAGU VĒRTĒŠANAI	15
MODIFICĒTA CIC METODIKA STALTBRIEŽU GRIEZTO RAGU VĒRTĒŠANAI	16
STALTBRIEŽU RAGU KVALITĀTES NOVĒRTĒJUMS LATVIJAS CILTSDARBA SAIMNIECĪBĀS (2013.-2016.G.)	17

IEVADS

Latvijā apzināta briežu audzēšana notiek kopš 1994. gada. To koordinē biedrība “Bioloģisko lauksaimnieku un savvaļas dzīvnieku audzētāju asociācija” - BLSDAA, kura tika nodibināta 2000. gada 8. martā (līdz 2015.gada 30 decembrim ar nosaukumu biedrība “Savvaļas dzīvnieku audzētāju asociācija”).

Savvaļas staltbriežu populācijas pirmsākumi meklējami no vācu barona briežu dārzos ievestiem briežiem. Padomju periodā savvaļas populācijas uzlabošanai dzīvnieki tika mērķtiecīgi ievesti no Krievijas, Baltkrievijas, veidotas jaunas un uzlabotas vecās briežu populācijas. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas pirmais briežu dārzs tika izveidots 1994. gadā. 2016.gadā Latvijā bija izveidots 91 savvaļas dzīvnieku dārzs, no tiem 36 ir BLSDAA biedri, bet 55 darbojas ārpus biedrības.

Briežu audzēšana pasaulē – Jaunzēlandē, Austrālijā, Anglijā, Spānijā dārzos ir augstas rentabilitātes lauksaimniecības nozare, kura nodrošina briežu gaļas un ragu ražošanu, medību organizēšanu, kuras atslogo savvaļas briežu populāciju, mazvērtīgo zemju izmantošanu lauksaimniecībā, tūrisma attīstības veicināšanu, nodarbinātības paaugstināšanu.

Latvijā esošajos briežu dārzos kopējais aktuālais audzējamo briežu skaits pēc LDC datiem ir 10803 dzīvnieki (staltbrieži).

Latvijā saimniecības ir orientētas galvenokārt uz briežu gaļas ražošanu, dzīvnieku selekciju un vaislas dzīvnieku tirdzniecību, komercmedību organizēšanu, tūrismu.

Attīstoties briežkopības nozarei Latvijā, tās iekšējā tirgus piedāvājumu klāstu varēs papildināt ar briežkopības produkciju, apgādājot Latvijas restorānus ar kvalitatīvu briežu gaļu.

Pēdējā laika tendences liecina par to, ka cilvēki arvien vairāk pievērš uzmanību veselīgam dzīvesveidam, izvēloties kvalitatīvu pārtiku. Briežu gaļa ir diētisks produkts, tai ir zems holesterīna līmenis un mazs tauku saturs. To plaši izmanto arī bērnu pārtikas ražošanā.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, briežkopības nozares attīstību varam iedalīt vaislas dzīvnieku pavairošanā, gaļas ieguves, tūrisma un komercmedību virzienos.

Lai briežkopību Latvijā pārvērstu peļņas nesošā nozarē, ir apzināti jāveido briežu dārzi un mērķtiecīgi jāizkopj dzīvnieki ar labu ātraudzību, lielu ragu masu un tīkamu to formu, pareizu eksterjeru. Lai šo darbu varētu racionāli un pēc iespējas mazākiem ieguldījumiem veikt, ir jābūt nozares dzīvnieku izkopšanas jeb ciltsdarba programmai.

Ciltsdarba programmā lietotā terminoloģija:

briežu teļš – dzīvnieks līdz 1 (viena) gada vecumam;

jaundzīvnieks – dzīvnieks vecumā no 1 (viena) līdz 2 (diviem) gadiem;

špīzeris (spiker) – briežu bullis 1-2 gadu vecs;

govs – briežu govs vecāka par 2 (diviem) gadiem;

bullis – briežu bullis vecāks par 2 (diviem) gadiem.

1. Staltbriežu ciltsdarba programmas mērķi un uzdevumi

Mērķis – veicināt Latvijas asinslīnijas staltbriežu populācijas izveidošanu par pamatu krustošanai izmantojot Anglijas, Vācijas, Ungārijas, Rumānijas, Polijas asinslīniju dzīvniekus.

Lai īstenotu ciltsdarba programmas mērķi noteikti sekojoši **uzdevumi**:

1. Novērtēt Latvijā esošo dzīvnieku kvalitāti pēc atbilstības tipam, produktivitātes un ragu kvalitātes.
2. Izvēlēties perspektīvākos vaislas buļļus ciltsdarba programmas īstenošanai.
3. Uzturēt Anglijas, Vācijas, Polijas, Ungārijas, Rumānijas izcelsmes briežu ganāmpulkus.
4. Novērtēt perspektīvāko asinslīniju krustojumus vēlamā tipa briežu buļļu ieguvei.
5. Organizēt vaislas dzīvnieku maiņu starp ciltsdarba saimniecībām.
6. Vaislas dzīvnieku paternitātes / maternitātes un izcelsmes noteikšana ar DNS analīžu metodi.

2. Paveiktais iepriekšējā periodā

Iepriekšējo staltbriežu ciltsdarba programmu īstenošanas galvenie rezultāti:

- Tika veikta staltbriežu ragu kvalitātes izmaiņu analīze par laiku no 2013. līdz 2016.gadam. Staltbriežu ragu kvalitātes novērtējums Latvijas ciltsdarba saimniecībās 4 gadu laikā vidēji ir palielinājies par 10% (skatīt 3. pielikumu).
- Latvijā ir palielinājies vaislas briežu audzēšanas saimniecību skaits (2010.gadā tās bija 9 saimniecības, bet 2016.gadā – 18) un tajās esošo dzīvnieku skaits no 1821 (2010.gadā) līdz 3418 (2016.gadā), kuru ģenētiskās kvalitātes vērtējums ir 7 līdz 10 punkti.
- Latvijas ciltsdarba saimniecībās pavairo dažādu asinslīniju dzīvniekus (skatīt 1.tab.):

1.tabula

Vaislas staltbriežu audzēšanas saimniecības un tajās audzēto staltbriežu izcelsme

Nr.p.k.	Saimniecības nosaukums	Ganāmpulka Nr.	Novads	Pagasts	Vaislas dzīvnieku asinslīnija	Vaislas dzīvnieku skaits uz 01.07.16.
1	SIA "Alūksnes agro"	LV0620288	Apes	Apes	Latvijas izcelsme.	44
2	SIA "LR Lauksaimnieku apvienība"	LV0614104	Apes	Trapenes	Polijas un Latvijas izcelsme.	238
4	SIA "Matīši"	LV0610230	Burtnieku	Matīšu	Latvijas izcelsme.	33
3	ZS "Rūķīši"	LV0605315	Burtnieku	Matīšu	Vācijas un Latvijas izcelsme.	191
5	SIA "Mežsētas 97"	LV0144427	Gulbenes	Stradu	Anglijas un Latvijas izcelsme.	259
6	SIA "Dunduru plavas"	LV0609241	Ilūkstes	Šēderes	Vācijas un Latvijas izcelsme.	302
7	SIA "Savvaļas dzīvnieku dārzs"	LV0170701	Jelgavas	Elejas	Anglijas un Latvijas izcelsme.	276
8	ZS "Zemitāni"	LV0602785	Kokneses	Iršu	Anglijas (Woburna) un Latvijas	520

					izcelsme, un baltie brieži.	
9	SIA "Plintas"	LV0602137	Krāslavas	Kombuļu	Ungārijas un Latvijas izcelsme.	170
10	SIA "Purnavu muiža"	LV0613937	Līgatnes	Līgatnes	Ungārijas un Latvijas izcelsme.	248
11	SIA "Pīlāgkalns"	LV0602845	Limbažu	Katvaru	Anglijas un Latvijas izcelsme.	105
12	SIA "Dienvidlatvijas lauksaimnieks"	LV0616416	Limbažu	Umurgas	Ungārijas, Polijas un Latvijas izcelsme.	169
13	SIA "MJ Invest"	LV0613228	Limbažu	Umurgas	Rumānijas, Polijas un Latvijas izcelsme.	208
14	SIA "GLV"	LV0623851	Limbažu	Umurgas	Latvijas izcelsme.	36
15	ZS "Saulstari-1"	LV0087392	Siguldas	Mores	Ungārijas un Latvijas izcelsme, un baltie brieži.	210
16	SIA "Māras Brieži"	LV0602251	Siguldas	Mores	Anglijas un Latvijas izcelsme.	185
17	Jānis Līkans	LV0619017	Strenču	Plāņu	Latvijas izcelsme.	48
18	ZS "Jasmīni"	LV0464061	Valkas	Kārķu	Vācijas un Latvijas izcelsme.	176

Latvijas saimniecībās ir iepirkti Eiropai raksturīgo asinlīniju dzīvnieki no Vācijas, Anglijas, Ungārijas, Polijas.

18 ciltsdarba saimniecībās 2016.gadā 3418 vaislas briežu ģenētiskā kvalitāte tika novērtēta ar 7 līdz 10 punktiem (salīdzināšanai: 2015.gadā ar 7-10 punktiem novērtēti 3900 staltbrieži, 2014.gadā – 3395 staltbrieži). Šie skaitļi atspoguļo vaislas dzīvnieku brāķēšanas intensitāti.

2016.gada 25.-29.jūlijā Safari parks More tika organizēts IX starptautiskais pasākums "Staltbriežu un dambriežu vaislas buļļu ciltsvērtības un ģenētiskās kvalitātes noteikšana". Pasākuma laikā tika novērtēti 88 staltbriežu ragu pāri. Starptautiskajā konkurencē Latvijas saimniecības ieguva godalgotas vietas (skat. 2., 3., 4.tab.)

2.tabula

Latvijas vaislas staltbriežu audzēšanas saimniecību rezultāti starptautiskajās vaislas briežu ragu vērtēšanas sacensībās 2016.gadā

Dzīvnieku vecums	Ragi pēc kārtas	Saimniecība	Dzīvnieka Nr./vārds	Izcelsme*	Iegūtie CIC punkti	Ieņemtā vieta
3 g.v.	2.	ZS "Saulstari-1"	1044	t	185.93	II
7-8.g.v.	6.-7.	ZS "Saulstari-1"	0022 Kiklop	k	239.25	III
9+g.v.	8.+	SIA "Zemitāni"	M7	t	241.61	I

*t- noteiktas asinlīnijas dzīvnieki
k - krustojumi

3.tabula

Latvijas vaislas staltbriežu audzēšanas saimniecību rezultāti starptautiskajās vaislas briežu ragu vērtēšanas sacensībās 2015.gadā

Dzīvnieku vecums	Ragi pēc kārtas	Saimniecība	Dzīvnieka Nr./vārds	Izcelsme	Iegūtie CIC punkti vai ragu svars	Ieņemtā vieta
2 g.v.	1.	SIA "Māras brieži"	JARO	t	1.94 kg	III
4 g.v.	3.	SIA "Māras brieži"	144	k	218.77	III

9+g.v.	8.+	SIA "Zemitāni"	M7	t	251.68	I
--------	-----	----------------	----	---	--------	---

4.tabula

Latvijas vaislas staltbriežu audzēšanas saimniecību rezultāti starptautiskajās vaislas briežu ragu vērtēšanas sacensībās 2014.gadā

Dzīvnieku vecums	Ragi pēc kārtas	Saimniecība	Dzīvnieka Nr./vārds	Izcelsme	Iegūtie CIC punkti	Ieņemtā vieta
4 g.v.	3.	ZS "Saulstari-1"	0070	k	180.23	II
4 g.v.	3.	ZS "Jasmīni"	109	t	171.25	III
7.-8. g.v.	6.-7.	ZS "Saulstari-1"	A1	k	234.17	III
9.+	8.+	SIA "Zemitāni"	M7	t	263.67	I
9.+	8.+	SIA "Māras Brieži"	K-12	t	252.90	II

3. Latvijas tīras populācijas staltbrieža raksturojums

Par Latvijas tīras populācijas staltbriedi tiek uzskatīts dzīvnieks, kuram ir zināma izcelsme divās paaudzēs un kura ģenētiskās kvalitātes vērtējums ir 7 līdz 10 punkti.

Vēlamie 7-9 gadu vecu vaislas buļļa ragu rādītāji:

- ❖ ragu garums ne mazāk kā 90 cm;
- ❖ žuburu skaits ne mazāks par 18;
- ❖ CIC novērtējums ne mazāks kā 210 punkti

4. Vaislas staltbriežu identifikācijas sistēma

Vaislas buļļi, tai skaitā teļi (brīdī, kad tos atdala no mātes ganāmpulka) tiek apzīmēti katrs ar savu individuālu numuru, kuru veido LDC piešķirtais ganāmpulka numurs un saimniecības ietvaros piešķirtais kārtas numurs, jeb vārds. No vaislas govīm un jaundzīvniekiem veido grupas ar vienotu fenotipisko vērtējumu, kuras tur atsevišķā nožogojumā un kurām piešķir vienotu grupas numuru. Šiem dzīvniekiem individuālo numuru piešķir pie pārvietošanas uz citu novietni. Sieviešu dzimuma teles atdala no māšu grupas atsevišķā aplokā, atstājot pamataplokā ganāmpulka atjaunošanai nepieciešamo dzīvnieku skaitu (līdz 10%). No ārzemēm ievestie dzīvnieki jau ir numurēti. Visi apzīmētie dzīvnieki, kā arī vaislas govju grupas, tiek uzņemti vienotā elektroniskā datu bāzē.

Briežu izcelsmi reģistrē pēc tēva individuālā numura un mātes grupas numura.

5. Vaislas staltbriežu izcelsmes reģistrācijas sistēma

Staltbriežu izcelsme katram indivīdam vai govju / jaundzīvnieku grupai tiek reģistrēta datu bāzē dzīvnieku individuālajās / grupas kartītēs divās paaudzēs pa tēva, mātes līniju, ja dati ir pieejami.

6. Vaislas staltbriežu pārraudzības kārtība

1. Pārraudzības gads sākas 01. augustā un beidzas nākamā gada 31. jūlijā
2. Pārraudzību veic ganāmpulkā, ja brieži ir reģistrēti un apzīmēti ciltsdarba programmā un citos normatīvajos aktos par dzīvnieku apzīmēšanu un reģistrēšanu noteiktajā kārtībā.

3. Pārraudzību veic persona, kura ir beigusi briežu pārraudzības kursus un saņēmusi dokumentu pārraudzības veikšanai normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā (turpmāk – sertificēts pārraugis);
4. Pārraudzības datu iegūšanai lieto šādas pārraudzības metodes:
  - 4.1. A metodi – pārraudzību veic pārraugis, kas ir saņēmis sertifikātu pārraudzības veikšanai;
  - 4.2. B metodi – pārraudzību veic pārraugis, kas ir saņēmis apliecību pārraudzības veikšanai vienā ganāmpulkā.
5. Pārraudzībā kārto vaislas briežu vai briežu grupas uzskaites elektronisko kartiņu datu bāzē, kas pilda arī ganāmpulka reģistrācijas žurnāla funkcijas.
6. Vaislas brieža bulļa vai vaislas briežu govju grupas uzskaites kartiņā norāda:
  - 6.1. īpašnieka vārdu, uzvārdu, juridiskai personai - nosaukumu;
  - 6.2. ganāmpulka un novietnes reģistrācijas Nr.;
  - 6.3. vaislas bulļa identitātes Nr., vārdu, ja tāds piešķirts, grupas numerāciju;
  - 6.4. dzimumu, populāciju, asinības pakāpi % (grupai, ja ir viendabīgs sastāvs);
  - 6.5. dzimšanas gadu un vietu (grupai, ja tādi ir viendabīgi);
  - 6.6. pārvietošanas datumu un vietu;
  - 6.7. izcelšanās datus divās paaudzēs, ja tādi dati ir pieejami, norādot tēva identitātes Nr., vārdu, mātes identitātes grupu vai identitātes Nr.;
  - 6.8. dzīvnieka produktivitāti:
    - 6.8.1. govīm, govju grupai – visus piedzimušos teļus, norādot dzimumu, grupai norāda dzimumu % attiecību;
    - 6.8.2. bulļiem – katrā gadā lecināto govju skaitu un grūsnības procentu.
  - 6.9. individuālās attīstības novērtējumu (ģenētisko kvalitāti, rakstura īpašības). Vaislas bulļiem ganāmpulka pārraugis novērtē ragu kvalitāti un ieraksta vērtējumu el.datu bāzē.
7. Oficiālā vaislas dzīvnieka sertifikātā norāda:
  - 7.1. īpašnieka vārdu, uzvārdu;
  - 7.2. dzīvnieka / dzīvnieku grupas dzimumu, populāciju, identitātes numuru, vārdu, ja tāds piešķirts;
  - 7.3. dzimšanas gadu, vietu;
  - 7.4. dzīvnieka un viņa zināmo priekšteču ģenētisko novērtējumu 2 paaudzēs, ja dati pieejami;
  - 7.5. izcelšanās datus divās paaudzēs pa tēva līniju un mātes / māšu grupas, ja tādi dati pieejami.
8. Ganāmpulkos, kuros realizē Ciltsdarba programmu, kārto ganāmpulka reģistrācijas žurnālu ar ierakstiem elektroniskajā datu bāzē.
9. Dokumentu kārtošana:
  - 9.1. vaislas briežu vaislas dzīvnieka uzskaites kartiņu izraksta dzīvniekiem pirmo reizi veicot dzīvnieku apzīmēšanu, iepirktiem dzīvniekiem pēc iegādes;
  - 9.2. pēc dzīvnieka īpašnieka pieprasījuma ciltsdarba organizācija aizpilda un izsniedz oficiālo vaislas dzīvnieka sertifikātu brīdī, kad dzīvnieks tiek pārdots.
10. Individuālās attīstības datu iegūšanas kārtība:
  - 10.1. Briežu bulļu un špīzeru tekošās sezonas ragiem jābūt novērtētiem līdz 01.maijam. Vērtēšanu veic ganāmpulka pārraugis, atbilstoši šīs programmas

- 7.nodaļā aprakstītai metodoloģijai. Pārtrauga darba kvalitāti kontrolē sertificēts vērtētājs, pārņemot 10% no vērtējamo ragu skaita.
- 10.2. Visiem vaislas bulļiem un govju / jaudzīvnieku grupām jābūt novērtētām līdz 30.jūnijam. Vērtēšanu veic sertificēts vērtētājs, vērtējumus ierakstot briežu vērtēšanas protokolā. Ganāmpulka pārtraugam līdz 10.jūnijam jānodod sertificētam vērtētājam pa gadu apkopotie dati par dzīvnieku agresivitāti, stresainību, produktivitāti, kā arī ragu vērtēšanas rezultāti.
- 11. Pārtraugam ir šādas tiesības un pienākumi:**
- 11.1.nodrošināt precīzu pārtraudzības datu iegūvi un šo datu reģistrēšanu elektroniskajā datu sistēmā *briedis.yeti.lv*.
  - 11.2.sastādīt un iesniegt BLSDAA protokolu par neatbilstībām pārtraudzības darba organizēšanā un informēt par to ganāmpulka īpašnieku;
  - 11.3. informēt Lauksaimniecības datu centru un Pārtikas un veterināro dienestu par pārkāpumiem pārtraudzības darba organizēšanā;
  - 11.4. paaugstināt kvalifikāciju attiecīgosursos un izglītojošos pasākumos;
  - 11.5.pierakstīt un apkopot datus par dzīvnieku agresivitāti, stresainību un produktivitāti, veikt ragu mērījumus. Apkopotos datus nodot sertificētam vērtētājam līdz 10.jūnijam.
- 12. Ganāmpulka īpašniekam ir šādas tiesības un pienākumi:**
- 12.1. saņemt konsultācijas no pārtrauga par dzīvnieku pārtraudzības organizēšanu;
  - 12.2. nodrošināt pārtraudzības datu pieejamību pārtraugam un Pārtikas un veterinārajam dienestam;
  - 12.3. informēt Lauksaimniecības datu centru un Pārtikas un veterināro dienestu par pārkāpumiem pārtraudzības darbā;
  - 12.4. Civillikumā noteiktajā kārtībā vienoties ar pārtraugu par pārtraudzību, ja ganāmpulka īpašnieks pats pārtraudzību savā ganāmpulkā neveic;
  - 12.5. reizi gadā līdz 01.augustam iesniegt biedrībai "Bioloģisko lauksaimnieku un savvaļas dzīvnieku audzētāju asociācija" informāciju par iepriekšējo pārtraudzības gadu.
- 13. Vaislas dzīvnieku audzēšanas saimniecībās ražības datus uzskaita saskaņā ar ciltsdarba programmu briežkopībā (Ciltsdarba programma Latvijā audzētiem staltbriežiem).**
- 14. Ciltsdarba organizācijas tiesības un pienākumi:**
- 14.1. aizpildīt un izsniegt vaislas dzīvnieku sertifikātu;
  - 14.2.uzturēt elektronisko datu bāzi *briedis.yeti.lv*
  - 14.3. saņemt informāciju no ganāmpulku īpašniekiem, pārtraugiem un dzīvnieku vērtētājiem;
  - 14.4. apkopot saņemto pārtraudzības informāciju;
  - 14.5. veikt pārbaudes ciltsdarba saimniecībās;
  - 14.6.Precizēt izcelsmes datus briežiem, atbilstoši DNS analīžu rezultātiem.

7. Ģenētiskās kvalitātes noteikšana

Par primārajām selekcionējamām pazīmēm tiek noteiktas: atbilstība tipam, produktivitāte, ragu masa, ragu forma un novērtējums (pēc CIC), agresivitāte un/vai paaugstināta stresa jutība.

Dzīvnieku ģenētisko kvalitāti nosaka pēc selekcionējamām pazīmēm – salīdzinot konkrētā dzīvnieka vai ganāmpulka rādītājus ar ganāmpulka vai populācijas vidējiem rādītājiem. Dzīvnieka saimnieciski nozīmīgās īpašības ir atkarīgas no iedzimtības un ārējo vides faktoru mijiedarbības. Tāpēc, novērtējot dzīvnieku, ņemti vērā visi iespējamie faktori, kas ietekmē konkrēto selekcijas pazīmi, un jāizdara iegūto datu korekcija ar statistisko aprēķinu palīdzību. Nosakot govju grupas ģenētisko kvalitāti, aprēķinos tiek ņemts vērā govju grupas procentuālā atnešanās regularitāte un ganāmpulka vidējā ražība, piedzimušo bulļu trešo ragu vērtējums.

Pašreizējā darba periodā ģenētiskās kvalitātes (Ģk) novērtēšanas modelī tiek iekļautas sekojošas pazīmes (P_n), kuras vērtē 10 punktu sistēmā:

- P_1 – dzīvnieka atbilstība tipam – eksterjers;
- P_2 – dzīvnieka agresivitāte;
- P_3 – dzīvnieka stresainība;
- P_4 – bulļu ragu masa un forma;
- P_5 – govju grupas, bulļu produktivitāte, kas piedalījušies vaislas dabībā;
- P_6 – govju grupas, bulļu vērtējums pēc piedzimušo bullīšu ragu kvalitātes.

Atkarībā no vaislas dzīvnieku audzēšanas mērķa (ragiem, gaļai), dzimuma un vecuma vērtē atšķirīgus atbilstošos rādītājus. Minimālais vērtējamo pazīmju skaits dzīvniekam: bulļiem un govju grupām – 4, jaundzīvniekiem - 3.

Vaislas bulļus vērtē pēc pazīmēm $P_1, P_2, P_3, P_4, P_5, P_6$.

Vaislas govju grupu vērtē pēc pazīmēm P_1, P_2, P_3, P_5, P_6 .

Jaundzīvnieku grupu vērtē pēc pazīmēm P_1, P_2, P_3 .

Vērtējot vairākas pazīmes vienam dzīvniekam, tā ģenētisko kvalitāti (Ģk) 10 punktu sistēmā aprēķina pēc formulas:

$\text{Ģk} = \sum P_n/n$, kur n ir vērtēto pazīmju skaits.

Obligātās vērtējamās pazīmes bulļiem ir: P_1, P_4 .

Obligātās vērtējamās pazīmes govju grupai ir: P_1, P_5 .

P_1 – vaislas dzīvnieka atbilstība vēlamajam dzīvnieku tipam

Dzīvnieka atbilstību tipam, tā formu, muskuļu attīstību nosaka sertificēts vērtētājs lauka apstākļos aizpildot vērtēšanas protokolu. Vērtē abu dzimumu jaundzīvniekus / pieaugušus dzīvniekus vasaras / rudens periodā, uzsākot vaislas darbību.

Staltriežu eksterjera vērtējamās pazīmes:

ĶERMENIS

Krūšu platums (no priekšpusēs)	Šaurs 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 Plats
Ķermeņa dziļums	Mazs 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 Plašs
Mugurkauls	Ieliekts 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 Taisns
Mugurkauls	Izliekts 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 Taisns
Lielums	Mazs 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 Liels
Kopskats	Neharmonisks 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 Harmonisks
Krustu slīpums	Pacelts 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 Taisns
Krustu slīpums	Nolaists 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 Taisns
Krustu platums	Šaurs 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 Plats

KĀJAS

Pakaļkājas (sānkatā)	Taisnas 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 Zobenveida
Vēzīšu slīpums (sānkatā)	Slīps/stāvs 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 Vidējs

Pakaļkājas (no aizmugures) X vai O-veida 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 - 10 Paralēlas
 Priekškājas (no priekšpusēs) X vai O-veida 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 - 10 Paralēlas

5.tabula

Staltbriežu eksterjera vērtējamās pazīmes pa dzīvnieku grupām

Jaundzīvnieki	Buļļi	Govis
1. Ķermeņa uzbūves vispārējā attīstība		
2. Eksterjera atbilstību fizioloģiskam uzbūves tipam:		
2.1 novājējis bez atbilstīgas muskuļu masas;		
2.2 vidēji barots bez iekšējām tauku rezervēm;		
2.3 labi uzturēts ar pareizu muskuļu un tauku attiecību;		
2.4 labi barots dzīvnieks ar palielinātu tauku daudzumu		
2.5 pārbarots dzīvnieks ar lielu tauku masu		
3. Vēdera proporcionalitāti ķermeņa uzbūvei un muskuļu masai:		
3.1 Liels vēders;		
3.2 vidējs vēders;		
3.3 mazs vēders;		
4. Pakāļāju forma:		
4.1. Sānkatā: stāva vai zobenveida.		
4.2. No aizmugures: satuvinātas vai paralēlas.		
5. Apmatojums kakla rajonā: ir /nav (buļļiem)		NEVĒRTĒ
6. Kakla leņķis pret mugurkaulu > par 75⁰		NEVĒRTĒ
7. Nagu leņķis:		
7.1. slīps		
7.2. stāvs		
8. Ragu forma, izvērsums un žuburainība uz galvas (buļļiem)		NEVĒRTĒ
9. Savvaļas dzīvnieka apmatojuma noturība pie ādas		

P₂ – dzīvnieka agresivitāte

Agresivitāti novērtē ganāmpulka pārraugš, izvērtējot gada laikā uzkrātos dzīvnieku uzvedības novērojumus, tā attieksmi pret pārējiem bara dzīvniekiem, kopēju un citiem cilvēkiem. Agresivitāti nevērtē briežu buļļiem no septembra līdz februārim.

Agresivitātes raksturojums bullim:

- 10 punkti – mierīgs, bez agresijas pazīmēm;
- 8 punkti – griež zobus, tuvojoties kopējam;
- 6 punkti – griež zobus, noliec ragus uz kopēja pusi;
- 4 punkti - griež zobus, noliec ragus uz kopēja pusi, uzbrūk barības izdales laikā;
- 1 punkts – uzbrūk, ieraugot cilvēku vai barības izdales tehniku.

Agresivitātes raksturojums govij:

- 10 punkti – mierīga, bez agresijas pazīmēm;
- 8 punkti – pieglauž ausis, tuvojoties kopējam;
- 6 punkti – pieglauž ausis, izkar mēli, tuvojoties kopējam vai barības izdales mehānismiem;
- 4 punkti – mēģina iekost kopējam;

1 punkts – ceļas pakaļkājās un uzbrūk kopējam.

P3 – dzīvnieka stresainība

Stresainību nosaka ganāmpulka pārraugs, izvērtējot gada laikā uzkrātos dzīvnieku uzvedības novērojumus.

Stresainības raksturojums briežiem:

10 punkti – mierīgs;

8 punkti – turas nost no bara barības izdales laikā;

6 punkti – dzīvnieks skrien uz otru aploka galu, tuvojoties kopējam, cilvēkam;

4 punkti – dzīvnieks mēģina pārlekt iežogojumam fiksācijas iekārtās;

1 punkts – sitas ar galvu žogā dzīvnieku pārvietošanas koridoros.

P4 – buļļu ragu masa un forma

Špīzera ragu vērtēšanu veic pārraugs vizuāli dzīvam dzīvniekam pēc ragu izmēra, formas un žuburainības.

10 punkti - ja špīzera katram ragam ir 4 žuburi, vai to garums ir vairāk kā divas reizes garāks par ausu garumu;

8 punkti – ja špīzera katram ragam ir 2 žuburi vai to garums ir divas reizes garāks par ausu garumu;

7 punkti – ja špīzera rāgi ir bez žuburiem un to garums ir ausu garumā, jeb lielāks.

Špīzerus ar zemākas kvalitātes rāgiem brāķē.

Trīsgadīgos buļļus (2. rāgi) vērtē pārraugs pēc ragu žuburu skaita (skat. 6.tab.).

6. tabula

Ragu žuburu skaita vērtējums buļļiem vecuma grupā no 3 gadiem (2. rāgi)

Žuburu skaits	Punkti
15 un vairāk	10
13-14	9
11 -12	8
10	7
mazāk nekā 10	6

Čertgadīgiem un vecākiem buļļiem ragu formu un masu vērtē pārraugs un 1/10 daļu ragu pārkontrolē sertificēts vērtētājs, izmantojot modificētu starptautisko CIC trofeju vērtēšanas metodiku (skat. 7.tab.).

7. tabula

Ragu vērtējums buļļiem vecuma grupā no 4 līdz 9+ gadiem (3.-8+ rāgi)

Vērtējums ballēs	Punkti pēc CIC metodes			
	4 gadus veci (3.rāgi)	5-6 gadus veci (4.-5.rāgi)	7-8 gadus veci (6.-7.rāgi)	9 un vairāk gadus veci (8. un vecākie rāgi)
10	170 un vairāk	210 un vairāk	230 un vairāk	240 un vairāk
9	160-169.99	190-209.99	210-229.99	220-239.99
8	140-159.99	170-189.99	190-209.99	200-219.99
7	110-139.99	150-169.99	170-189.99	170-199.99
6	Līdz 119.99	līdz 149.99	Līdz 169.99	mazāk kā 169.99

Buļļiem, kuri iepriekšējā gadā piedalījušies vaislas darbībā, ragu vērtējumu (**P₄**) palielina par 1 punktu.

P₅ – govju, buļļu produktivitāte

Briežu govjs/govju grupas produktivitāti nosaka pārraugš pēc piedzimušo teļu esamības vai dzimstības procentiem govju grupai. Ja teļš gājis bojā, govju produktivitātes (**P₅**) novērtēšanai saglabā iepriekšējā gada vērtējumu. Govju grupai, nosakot teļu dzimstības procentu, bojā gājušo teļu skaitu pieskaita attiecīgā gada dzīvajiem teļiem.

Ja govij teļš piedzimis - $P_5 = 10$. Ja teļš nav piedzimis vienu gadu, tad $P_5 = 5$. Ja teļš nav piedzimis 2 gadus pēc kārtas, tad $P_5 = 0$.

Produktivitāti govīm / govju grupai aprēķina sākot ar 2. gadu, ja lecināšanu veic 1,5 gadu vecumā. Ja govjs lecināšana tiek uzsākta 2,5 gadu vecumā, tad posmā no 1,5 gadu vecuma līdz teļa piedzimšanai $P_5 = 5$.

Buļļu produktivitātes rādītājs tiek noteikts pēc aplecamo govju grupā piedzimušo teļu procentuālā lieluma (skat. 4.tab.).

4.tabula

Govju grupas, buļļu produktivitāte vērtējums punktos

Punkti	Teļu ieguve %
10	95
9	85
8	75
7	65
6	55
5	45
4	35
3	30
2	20
1	10

P₆ - govju grupu, buļļu vērtējums pēc piedzimušā/šo buļļu ragu kvalitātes.

Pēc pēcnācēju buļļu kvalitātes govju grupu un vaislas darbībā izmantotos buļļus vērtē izmantojot pazīmes **P₄** vērtēšanas rezultātus.

P₆ govju grupai/ bullim aprēķina pēc formulas: $P_6 = \sum P_4 / n$, kur **P₄** – attiecīgajā gadā vērtēto vienā gadā dzimušo buļļu ragu masas un formas vērtējums un n – vērtēto buļļu skaits.

Punktu skaits par ragu kvalitāti analogiski **P₄** vērtēšanas tabulai.

Dzīvnieku vērtēšanu vienu reizi gadā veic sertificēts vērtētājs, kuram ir darba līgums ar biedrību BLSDAA.

8. Ciltsdokumentācijas ieviešana

BLSDAA ietvaros tiek kārtota ciltsdokumentācija:

- 1) staltbriežu buļļu un govju, jaundzīvnieku vai to grupu uzskaites elektroniskās kartītes.
- 2) dzīvnieku pārdodot, pēc pircēja pieprasījuma, tiek izsniegts Vaislas dzīvnieka sertifikāts.

Datu ieguve ciltsdokumentācijas kārtošanai savvaļas dzīvniekiem ir sarežģītāka par datu ieguvi mājdzīvniekiem. Latvijas apstākļiem piemērotas metodes precīza dzīvnieka dzimšanas datumu noteikšanai nav.

Pašreizējās programmas darbības laikā par ciltsgrāmatu tiek uzskatīta elektroniskā datu bāze briedis.yeti.lv tiem vaislas dzīvniekiem, kuriem vērtējums ir: bulļiem no 7 līdz 10 punktiem, govīm /govju grupām ar vērtējumu no 7 līdz 10 punktiem.

9. Vaislinieku un vaislas materiāla sertificēšanas metodika

Vaislas darbībai Latvijas ciltsdarba saimniecībās tiek pieļauti bulļi ar ģenētiskās kvalitātes vērtējumu ne mazāku par 8 punktiem, pie kam pazīme **P4 – bulļu ragu masa un forma** nedrīkst būt ar vērtējumu mazāku par 8 punktiem, govju grupas ar ģenētiskās kvalitātes vērtējumu ne mazāk par 7 punktiem.

To vaislas bulļu, kuru ģenētiskais un pazīmes **P4** novērtējums ir 10 punkti, bioprodukts var pretendēt uz nodošanu spermas bankā Slovākijas uzņēmumā Xcell Breeding services.

10. Minimālais vaislas staltbriežu skaits ciltsdarba programmas īstenošanai

Ciltsdarba programmas īstenošanai minimālais vaislas dzīvnieku skaits – 100 gab. un minimālais ciltsdarba saimniecību skaits – 5 gab.

Ciltsdarba saimniecībā minimālais vaislas govju skaits – 20 gab.

11. Ciltsdarbā iesaistīto saimniecību vērtējums

Ciltsdarbā iesaistītās saimniecības realizē spēkā esošo ciltsdarba programmu.

Lai iegūtu šķirnes briežu audzēšanas saimniecības statusu, atestācijā jāiegūst 85 un vairāk punktu. Saimniecības, kas uz šķirnes briežu audzēšanas saimniecības statusu pretendē pirmo reizi, vai novērtētas ar 70-84 punktiem un to galvenie trūkumi saistīti ar briežu turēšanu, ēdināšanu un sanitāro stāvokli, var iegūt šķirnes briežu audzēšanas kandidātsaimniecības statusu. Lai iegūtu pārraudzības saimniecības statusu atestācijā jāiegūst 50 līdz 70 punkti.

PIELIKUMI

Modificēta CIC metodika staltbriežu mesto ragu vērtēšanai

Mērījumi	Mērījums	Summa	Vidēji	Koeficients	Punkti
1.1 Kreisā raga garums	cm			x0,5	
Labā raga garums	cm				
1.2 Kreisā acu žubura garums	cm			x0,25	
Labā acu žubura garums	cm				
1.3 Kreisā vidusžubura garums	cm			x0,25	
Labā vidusžubura garums	cm				
1.4 Kreisās rozetes apkārtmērs	cm			x1	
Labās rozetes apkārtmērs	cm				
1.5 Kreisā raga apkārtmērs virs acu žuburiem	cm	x1			
Labā raga apkārtmērs virs acu žuburiem	cm	x1			
1.6 Kreisā raga apkārtmērs virs virsžubura	cm	x1			
Labā raga apkārtmērs virs virsžubura	cm	x1			
1.7 Sausu ragu svars*	kg	x2			
1.8 Ragu izvērsums ¹	2 punkti				2
1.9 Žuburu skaits	1 žuburs =1 punkts				
Pieskaitījumi					
2.1 Krāsa ²	2 punkti				2
2.2 Pērļainums	0-2 punkti				
2.3 Žuburu galu stāvoklis ³	2 punkti				2
2.4 Otro acu (ledus) žuburu esība	0-2 punkti				
2.5 Ragu vainags	0-10 punkti				
				Kopā	
Atskaitījumi	0-3 punkti				
				Summa	
				Vērtējums punktos	

* 3 gadi: + 300 grami

5 gadi: + 400 grami

8 gadi: + 500 grami

Modificēta CIC metodika staltbriežu griezto ragu vērtēšanai

Mērījumi	Mērījums	Summa	Vidēji	Koeficients	Punkti
1.1 Kreisā raga garums + 2cm	cm			x0,5	
Labā raga garums + 2cm	cm				
1.2 Kreisā acu žubura garums	cm			x0,25	
Labā acu žubura garums	cm				
1.3 Kreisā vidusžubura garums	cm			x0,25	
Labā vidusžubura garums	cm				
1.4 Kreisās rozetes apkārtmērs = p.1.5.1+10cm	cm			x1	
Labās rozetes apkārtmērs = = p.1.5.2 +10 cm	cm				
1.5.1. Kreisā raga apkārtmērs virs acu žuburiem	cm		x1		
1.5.2. Labā raga apkārtmērs virs acu žuburiem	cm		x1		
1.6 Kreisā raga apkārtmērs virs virsžubura	cm		x1		
Labā raga apkārtmērs virs virsžubura	cm		x1		
1.7 Griezto ragu svars*	kg		x2		
1.8 Ragu izvērsums ¹	2 punkti				2
1.9 Žuburu skaits	1 žuburs =1 punkts				
Pieskaitījumi					
2.1 Krāsa ²	2 punkti				2
2.2 Pērļainums	0-2 punkti				
2.3 Žuburu galu stāvoklis ³	2 punkti				2
2.4 Otro acu (ledus) žuburu esība	0-2 punkti				
2.5 Ragu vainags	0-10 punkti				
				Kopā	
Atskaitījumi	0-3 punkti				
				Summa	
				Vērtējums punktos	

- * 4 gadi: + 300 grami
 5-6 gadi: + 400 grami
 7-8 gadi: + 500 grami
 9 un vairāk +600 grami

¹Par ragu izvērsumu (1.8) visos gadījumos tiek piešķirts maksimālais punktu skaits (2), jo rādījumu nav iespējams novērtēt, bet lielākajā daļā saimniecībās analizēto gadījumu tas atbilst maksimumam.

²Par ragu krāsu (2.1) tiek piešķirts maksimālais punktu skaits (2), jo ragu krāsa dabā ir atkarīga no īpatņa dzīvotnes un nav atkarīga no ģenētiskajiem faktoriem.

³Žuburu galu stāvoklis (2.3) atkarīgs no konkrētā dzīvnieka uzvedības (aktivitātes) konkrētajā gadā un neraksturo tā iespējamo vaislas trofejas dzīvnieka vērtību. Tādēļ vērtējumā tiek piešķirts maksimālais punktu skaits (2).

* Tā kā ragi tiek svērti bez trofejai raksturīgās galvaskausa pamatnes daļas, tad, lai kompensētu iztrūkstošo svaru, ragu masai 4 gadu vecumā tiek pieskaitīti 300 grami, 5-6 gadu vecumā 400 gadi, savukārt 7-8 gadu vecumā 500 grami, 9 un vairāk 600 grami.

**Staltbriežu ragu kvalitātes novērtējums Latvijas ciltsdarba saimniecībās (2013.-
2016.g.)**